

ЧЫМ АРАЛІ НАШЫ ПРОДКІ ?

М.Ф. АПЕЙКА, бібліятэкар БАТУ

У папярэднім артыкуле ўжо прыводзіліся статыстычныя звесткі па пасяўных машынах і іх распаўсюджанасці ў Гродзенскай, Віленскай і Віцебскай губернях.

У мінулым стагоддзі на Беларусі ўжо карысталіся сродкамі механізацыі сяўбы, прычым існавалі сеялкі матыльковыя (амерыканскія) і шпулечныя (сеялкі Бермана). З найбольш сучасных была папулярна матыльковая сеялка Саймса Рыда. Шпулечная сеялка Бермана значна ёй саступала і па зручнасці, і па распаўсюджанасці.

Зараз паглядзім, у якім стане быў парк пасяўных машын у Магілёўскай і Мінскай губернях.

У сялянскіх, арандатарскіх і дробнаўласніцкіх гаспадарках Магілёўскай губерні былі распаўсюджаны ручныя сеялкі. Але ў больш заможных гаспадарках ужываліся конныя сеялкі, як раскідныя, гэтак і радавыя. Першае па распаўсюджанню месца займалі тут конныя раскідныя сеялкі, затым радавыя і, нарэшце, ручныя.

З ліку конных раскідных сеялак вельмі ахвотна ўжываліся гаспадарамі сеялкі Экерта з шайбавым выкідным апаратам, а гэтаксама копіі завода Э. Ліпгарта, хаця копіі тут выкарыстоўваліся радзей, чым арыгінальныя вырабы.

Крыху меней тут выкарыстоўвалі згаданую вышэй сеялку Бермана са шпулечным выкідным апа-

ратам, сеялкі Лільпопа Раў і Левенштэйна (Варшаўскія заводы), Рабільяра (завод Цагельскага), прыстасаваную да грабляў «Тыгр» сеялку Дрэвіца і, нарэшце, састарэлую нават для тых часоў буценопаўскую мадэль.

Што да радавых конных сеялак, то іх выкарыстоўвалі радзей за раскідныя. З такіх машын трэба назваць сеялкі Р.Сака (13-радавая) і сеялкі Р. і Т. Эльворці (на 21 і 24 рады).

Ручныя сеялкі выкарыстоўваліся тут найчасцей для сяўбы травянога насення. Найбольш ужывальныя былі з гэтай катэгорыі сеялак амерыканскія сеялкі Кроуна і шчоткавыя.

Эканомія ад ужывання раскідных сеялак складала 10-15%, а часцяком і меней таго, у той час, як радавыя сеялкі гэткай эканоміі давалі не меней 25-30%, і аж да 40%.

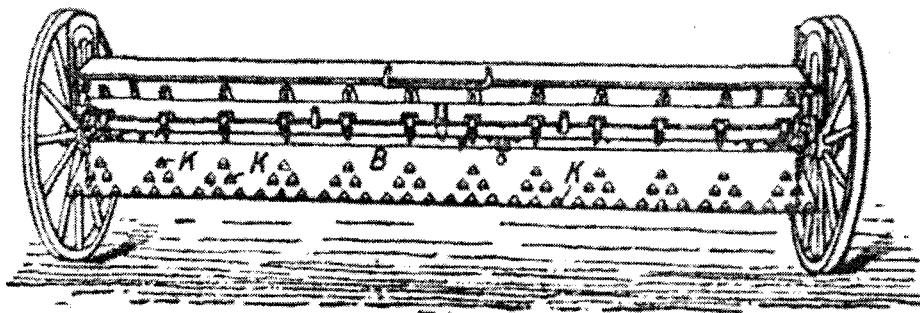
Вытворчасць сеялак за 10 гадзін працы была рознай: аднаконныя сеялкі былі здольныя засеяць ад 5 да 7 дзесяцін зямлі, раскідная сеялка Бермана ўрабляла 10 дзесяцін за гэты самы час.

Двухконныя раскідныя сеялкі Дрэвіца засявалі 7-8 дзесяцін. А раскідная сеялка, прыстасаваная да грабляў «Тыгр», вырабляла за гэты самы час толькі 4 дзесяціны.

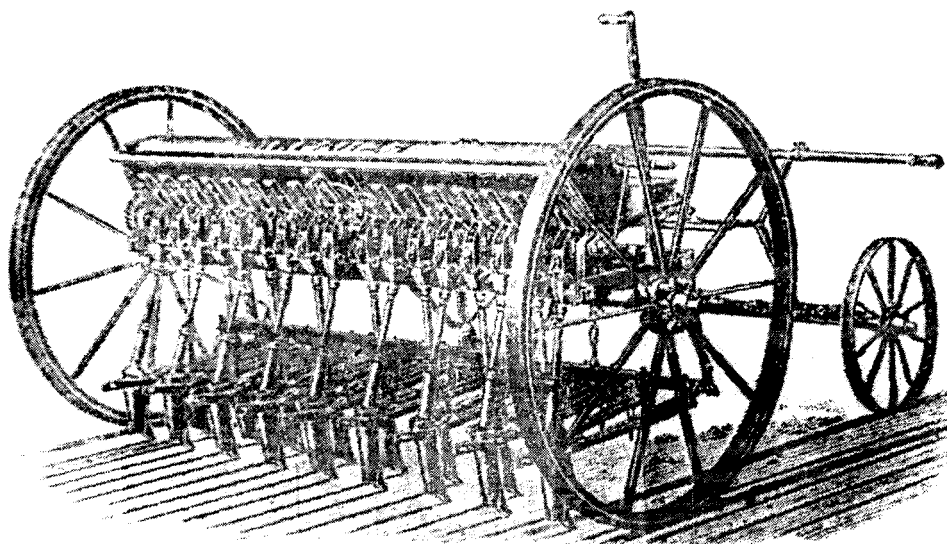
У Магілёўскай губерні колькасць сеялак была размеркавана неаднолькава па розных паветах, але

ў 1910 годзе сяляне мелі толькі адну такую машыну, і працавала гэта сеялка ў Гомельскім павеце - астатнія машыны такога кшталту належалі панскім гаспадаркам.

Найбольшую колькасць сеялак мелі гаспадары Рагачоўскага павета - аж 88 машын, на другім месцы былі земляўласнікі Аршанскага павета з 74 сеялкамі, а трэцяе і чацвёртае месцы займалі адпаведна паны з

Конная раскідная сеялка: В - размеркавальная дошка, КК - драўляныя прызмачкі для разбівання струменю насення.

Радавая сеялка.

Гомельскага і Магілёўскага паведаў 66 і 65 машын адпаведна). Някепскі парк машын такога тыпу існаваў і ў Сенненскім павеце, дзе працавала 59 сеялак, крыху адставаў па гэтым паказчыку Мсціслаўскі павет з 51 машынай. У Чэрыкаўскім павеце было 47 сеялак, у Быхаўскім - 44, у Горацкім - 41, а меней за ўсё сеялак было ў Чавускім і Клімавіцкім паветах, адпаведна 20 і 17 машын. Такім чынам, у Магілёўскай губерні агулам працавала 573 сеяльныя машыны.

А зараз паглядзім, што адбывалася ў той час ў Мінскай губерні пад час сяўбы.

Найбольш распаўсюджанымі ў Мінскай губерні былі раскідныя сеялкі Экерта, крыху радзей сеялі раскіднымі сеялкамі Бермана, яшчэ радзей працавалі тут раскідныя сеялкі Рабільера, Дрэвіца (з колавым рэгулятарам) і сеялкі фабрыкі Цагельскага. Цікава, што канюшыну тут сеялі спецыяльнымі канюшынавымі сеялкамі.

Што да радавых сеялак, то ў Мінскай губерні з гэтай катэгорыі сеялак найбольш былі распаўсюджаны сеялкі Сака, хаця сустракаліся гэтаксама радавыя сеялкі Цымермана і Экерта.

Радзей, чым конныя, выкарыстоўваліся ў гаспадарках ручныя сеялкі, галоўным чынам, для сяўбы канюшыны і насення кармавых траў. У некаторых гаспадарках для гэтых самых мэт ужываліся сеялкі, прымацаваныя да конных грабель «Тыгр».

Апроч таго, у Мар'інагорскай сельскагаспадарчай школе працавала яшчэ старая шатландская (шкоцкая) сеялка. У Ігуменскім павеце сеялку ад грабель «Тыгр» выкарыстоўвалі гэтаксама для рассева фасфарыту і томасфасфату, хаця досыць добра вядома выкарыстанне мінеральных угнаенняў і па ўсіх іншых губернях Беларусі - гэта толькі адзін з прыкладаў унясення ўгнаенняў.

Такая вялікая разнастайнасць сеяльных машын як па канструкцыі, гэтак і па мэтах выкарыстання сведчыць аб высокай культуры земляробства дарэвалюцыйнай Беларусі, чаго не адмаўлялі нават і прадзятыя даследчыкі самадзяржаўнай Расіі.

З ручных сеялак найбольшай папулярнасцю карысталіся амерыканская сеялка сістэмы Кроуна і смычковая сеялка Гуз'ера.

Сярод пасяўных машын зусім асобна стаялі бульба- і буракасаджалкі. Такія саджалкі часцей былі вырабамі

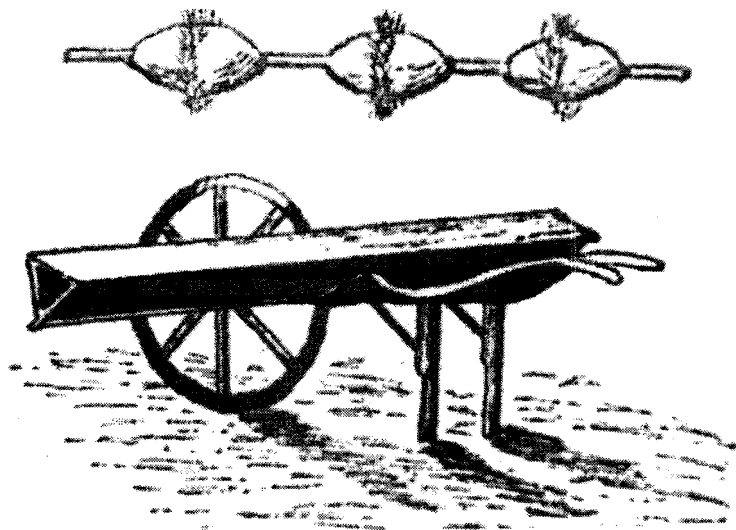
розных машынабудаўнічых фірм, айчынных і замежных, працавалі ў гаспадарках Беларусі і саджалкі саматужнага вырабу.

Экертаўскія машыны ўжываліся, галоўным чынам, ва ўласніцкіх гаспадарках Смаленскай, Магілёўскай, Мінскай, Віцебскай, Гродзенскай і Віленскай губерняў. Сустракаліся такія машыны і ў копіях машынабудаўнічых фірм Э.Лінггарта, а гэтаксама Палласа (Рэвель).

Гаспадары Мінскай губерні мелі агульным лікам 1413 сеяльных машын, з якіх сялянам належала 6 машын : 3 сеялкі належалі сялянам Рэчыцкага паведа, 2 машыны працавалі ў сялянскіх гаспадарках Мінскага паведа, ды 1 сялянская машына была ў Слуцкім павеце.

Астатнія 1407 сеялак размяркоўваліся паміж панскімі гаспадаркамі Мінскай губерні гэтакім чынам, што на першым месцы па колькасці сеяльных машын апынуўся Навагрудскі павет з 352 сеялкамі, на другім месцы бачым гаспадароў Слуцкага паведа з 287 машынамі, трэцяе месца тут, як бачна, заняў Ігуменскі павет з 246 сеялкамі. А далей ужо пайшлі Мінскі павет са 183 машынамі, Пінскі павет, які меў 90 сеялак, Бабруйскі павет, дзе гаспадары валодалі 88 сеялкамі, Рэчыцкі павет, у якім налічвалася 86 панскіх машын, а ўжо два апошнія месцы па Мінскай губерні займалі адпаведна Барысаўскі і Мазырскі паветы (57 і 18 сеяльных машын).

Невыпадкова адбылося менавіта такое размеркаванне. Як бачым, найбольш за ўсё машын было там, дзе блізкасць буйных адукацыйных цэнтраў спалучалася з блізкасцю да маёнткаў добра развітых гандлёвых шляхоў і гэтаксама, што не меней важна, добрых і досыць надзейных шляхоў зносін, такіх, як чыгунка, паштовыя тракты, рачныя шляхі.

Ручная раскідная сеялка для канюшыны шведская.

Як гэта адбываецца заўжды і паўсюль, актыўныя стасункі з навакольным светам вымушалі да павышэння адукацыі, у тым ліку, у сельскагаспадарчай вытворчасці. Ды і сама праца з разнастайным паркам машын, у сваю чаргу, вымушала імкнуцца да павышэння кваліфікацыі ў сельскагаспадарчым машынабудаванні. І таму зусім заканамерна гучалі заклікі беларускай грамадскасці да аднаўлення на Беларусі дзейнасці вышэйшай сельскагаспадарчай установы, бо Горацкі земляробчы інстытут быў зачынены пасля паўстання К.Каліноўскага з-за ўдзелу студэнтаў і выкладчыкаў гэтай установы ў згаданым паўстанні, а Беларусь засталася пасля таго без вышэйшай сельскагаспадарчай школы. Засталіся і някепска развіваліся толькі сярэднія і ніжэйшыя сельскагаспадарчыя ўстановы, чаго, безумоўна, было замала.

Гэтак сеялі ў Мінскай губерні. Тая самая заканамернасць размеркавання тэхнікі дзейнічала, як мы ўжо бачылі вышэй, і ў Магілёўскай губерні, негледзячы на розныя маштабы механізацыі гэтых губерняў.

Бульба- і буракаўборачная тэхніка атрымала сваё развіццё на Беларусі ў 80-я і 90-я гады мінулага стагоддзя.

Паглядзім, што на гэты конт пісала ў сваіх працах Вольнае Эканамічнае Таварыства. Год 1868 : друкуецца паведамленне пра плуг Андрэ для выкопвання бульбы. У 1881 годзе чытаем артыкул Чарняева пра бульбакапальны плуг Церша, а ў наступным 1882 годзе з'яўляецца артыкул пра плуг Зака для выкопвання бульбы. Пра бульбакапальнік Г. Зданоўскага чытаем у 1894 годзе, а годам раней - пра аналагічную машыну сістэмы Паулуса. Пачатак XX стагоддзя. Год 1903. А. Чарноцкі апісвае вынайздзены ім бульбакапальнік. І падобных прыкладаў ня-

мала. Машыны з цягам часу ўдасканальваюцца і ў гэтым накірунку.

Прычым цікава, што вельмі хутка павялічвалася і плошча пасадкі бульбы на Беларусі. Напрыклад, калі ў 1881 годзе Магілёўская губерня мела пад бульбаю 34733 дзесяціны зямлі, то ў 1895 годзе бульбу тут саджалі ўжо на 70135 дзесяцінах.

Мінская губерня саджала бульбу ў 1881 годзе на 85389 дзесяцінах, але ўжо ў 1895 годзе бульбяныя палеткі складалі 118571 дзесяціну.

Гродзенская губерня павялічыла свае бульбяныя палеткі з 68401 дзесяціны ў 1881 годзе да 82907 дзесяцін у 1895 годзе.

Віленская губерня мела ў 1881 годзе 55756 дзесяцін пад бульбай, але ў 1895 годзе там было пад гэтай культурай ужо 74103 дзесяціны.

Віцебская губерня саджала бульбу ў 1881 годзе на 31006 дзесяцінах, а ў 1895 годзе ўжо на 51562 дзесяцінах.

Такое павелічэнне бульбяных палеткаў на Беларусі было надта добрым стымулам для механізацыі апрацоўкі і збору бульбы, як гэта яно і здарылася.

Прычым цікава, што найбольшае павелічэнне колькасці гэтых палеткаў адбылося там, дзе найлепшым чынам перакрыжоўваліся гандлёвыя шляхі, шляхі зносін у аптымальнай адлегласці ад адукацыйных цэнтраў.

Гэта мы бачым на прыкладах Мінскай, Гродзенскай, Віленскай і Магілёўскай губерняў, дзе найбольш за ўсё пашырыліся бульбяныя палеткі на Беларусі напрыканцы XIX стагоддзя.

Так, губерням Беларусі ў гэтых варунках пільна патрэбна была сельскагаспадарчая адукацыя універсітэцкага ўзору, чаго не дазвалялі ўлады, і таму моцна пашыралася сетка сярэдніх і ніжэйшых адукацыйных устаноў сельскагаспадарчага профілю, разнастайнейшых па праграмах і тэрмінах навучання курсаў пры таварыствах сельскіх гаспадароў па ўсіх губернях, а пазней - пры земствах, пры кааперацыйных аб'яднаннях землеўласнікаў - адным словам, паўсюль, дзе толькі магчыма было.

Але гэта тэма досыць вялікая і невычэрпная па сваёй сутнасці. І таму дазвольце пакуль кропку паставіць тут.

Працяг. Пачатак у №№ 1,2,4 за 1997 г., 1 за 1998 г.